

5. Савельева С.С. Профессиональная компетентность учителя XXI века: учебное пособие / С. С. Савельева. – Коломна: Коломенский государственный педагогический институт, 2008. – 88 с.
6. Ставцева Ю.Г. Методическое сопровождение педагогического процесса в ДОУ: психолого-педагогический журнал гаудеамус Т. 15, № 2, 2016, с. 109-117
7. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства. / Серия «Учебники, учебные пособия». — Ростов н/Д: Феникс, 2003. - 288 с.

Берікова А.Б., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, М2-ДФ-23-1к тобының магистранты
(*Алшынбекова Г.К., б.ғ.к., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры*)

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ САЛАСЫН ТҮЗЕТЕ-ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫНА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ НЕГІЗІНДЕ ЖАСАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ БАҒДАРЛАМА

Психикалық дамудың тежелуі (ПДТ) – соматикалық ауруға, орталық жүйке жүйесінің зақымдалуына және т.б. салдарынан баланың психикалық дамуының қалыпты қарқынының бұзылуы. Ол ақыл-ой қабілетінің төмендеуімен, танымдық дамуының артта қалуымен сипатталады. белсенділік, зейіннің тұрақсыздығы, есте сақтау қабілетінің шектелуі және т.б. Бұл әсіресе мектептегі оқудың басында байқалады. Ол уақытша және арнайы дайындық жағдайында түзетілуі мүмкін[1].

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігінің өте төмен болуы олардың жалпы психикалық белсенділігінің төмендігінің және танымдық мотивациясының өте әлсіздігінің көрінісі болып табылады. ПДТ диагнозы қойылған маңызды белгілердің бірі-бұл когнитивті процестердің дамуының бұзылуы: есте сақтау, зейін, қиял, ойлау, сөйлеу тілі. Сондықтан өте маңызды сұрақ туындайды: кез-келген арнайы ұйымдастырылған түзету сабақтарының көмегімен баланың танымдық процестерін қалыпты жағдайына жететіндей етіп дамытуға бола ма?

Психикалық дамуы тежелген балаларда зейіннің жеткіліксіздігі танымдық белсенділіктің маңызды және байқалатын белгілерінің бірі болып табылады. Психикалық дамуы тежелген балалар сабақта өте қатты ауытқиды, жиі алаңдайды, зейін қойып тыңдай алмайды немесе 5-10 минуттан артық жұмыс істей алмайды. Психикалық дамуы тежелген балалардың зейін деңгейінің динамикасы бірдей емес екенін атап өткен жөн. Кейбір балаларда зейіннің максималды шиеленісі сабақтың басында байқалады, ал жұмыс жалғасқан сайын ол тұрақты түрде төмендейді. Басқалары үшін зейіннің шоғырлануы белгілі бір әрекеттен кейін ғана пайда болады, басқалары үшін зейіннің шоғырлануының кезеңділігі тән. Балалар шаршаған кезде зейіннің алшақтауы және зейін деңгейінің төмендеуі байқалады. Олар оқу материалын қабылдауды тоқтатады, нәтижесінде білімде айтарлықтай олқылықтар пайда болады[2].

Танымдық процестерді дамытуда ата-аналар балалардың танымдық процестерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, өйткені олар ерте жаста негізгі тәрбиеші және мұғалім болып табылады. Баланың ойлау, есте сақтау, зейін, қиял, сөйлеу және басқа да танымдық қызметтерінің дамуы олардың іс-әрекетіне байланысты. Ең алдымен, баланың танымдық белсенділігіне ықпал ететін қауіпсіздік пен қолдауды сезінетін атмосфераны құру маңызды. Ата-аналармен бірлескен ойындар мен іс-шаралар балалардың әлеуметтік дағдыларын, ынтымақтастық пен қарым-қатынас жасау қабілетін дамытады. Бұл әрекеттер қиялды, шығармашылықты, мәселелерді шешуді және ынтымақтастықты дамытуға көмектеседі. Ережеге негізделген ойындар, рөлдік ойындар, үстел ойындары, моторика және есте сақтау ойындары интеллектуалды дамуға ықпал етеді және бала мен ата-ана арасындағы байланысты нығайтады.

«Танымдық қабілет және ата-ана» атты әдістемелік нұсқау - Әдістемелік нұсқауда қалыпты балалармен психикалық дамуы тежелген балалардың ойлау, есте сақтау, зейін, қабылдау, қиял танымдық қабілеттеріне салыстырмалы түрде жалпы сипаттама және дамытуға бағытталған әдістер мен тәсілдер, мақсаты мен міндеттері жайлы ұсыныстар жазылған. Сондай – ақ ата-аналарға балалардың танымдық дамуында қандай рөл атқара алатынын түсіндіру және практикалық көмек көрсету құралы ретінде берілген (1-сурет).

Бұл әдістемелік нұсқау арнайы педагог мамандарына, логопедтерге, психологтарға, жалпы және арнайы білім беретін мектептердегі ұстаздарға, ата – аналарға, әлеуметтік педагог мамандарына арналған. Бұл әдістемелік нұсқаудың негізі бағытыата – аналарға және мамандарға психикалық дамуы тежелген және қалыпты балалардың танымдық қабілеті туралы білімдерін кеңейту. Сондай-ақ, баланың дамуына танымдық процестердің әсері, балалардағы танымдық процестердің жас кезеңдері бойынша дамуы, балаларға арналған түзете-дамыту жұмыстарының түрлері және ақпараттық- коммуникативтік технологиялар психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қабілетін қалыптастыруға әсері туралы ақпараттар ұсынылған.

1-сурет. «Танымдық қабілет және ата-ана» әдістемелік нұсқау

Психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қабілеттерін дамыту – қазіргі заманғы педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі. Ақпараттық-коммуникативтік технологиялар бұл үрдісте жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Бұл технологиялардың көмегімен оқу процесін жекелендіру, баланың қызығушылығын арттыру және оның танымдық белсенділігін арттыруға болады[3].

Ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың психикалық дамуы тежелген балаларға әсерлеріне тоқталып өтетін болсақ:

Жекелендірілген оқыту: Әр баланың ерекшеліктерін ескере отырып, оқу бағдарламасын құруға мүмкіндік береді. Бұл баланың өзіне деген сенімін арттырып, оның оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Интерактивтілік: Ойындар, симуляторлар және басқа интерактивті құралдар арқылы балаларға материалдың игерілуін жеңілдетеді. Бұл олардың белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, оқу процесін қызықты етеді.

Көрнекілік: Ақпараттық-коммуникативтік технологиялар көмегімен кез келген абстрактілі ұғымды түсінікті етуге болады. Бұл балалардың ойлау қабілетін дамытып, олардың әлем туралы түсінігін кеңейтеді.

Қолжетімділік: Ақпараттық-коммуникативтік технологияларға қол жетімділік балаларға кез келген уақытта және кез келген жерде оқуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе үйде оқу үшін маңызды.

Мәліметтерге қол жетімділік: Интернет арқылы балалар кез келген ақпаратқа қол жеткізе алады. Бұл олардың зерттеу жұмыстарын жүргізуіне және өз бетінше білім алуына мүмкіндік береді[4].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ақпаратты сапалы жаңа деңгейде қабылдауға мүмкіндік береді, бұл баланың танымдық белсенділігін айтарлықтай арттырады. Бала әрбір орындаған тапсырмадан сәттілік сезімін сезініп, әр уақытта оның жұмысының бағасын көруі керек. Осы негізде психикалық дамуы тежелген балаларға танымдық қабілетін дамытуға арналған оқыту электрондық бағдарламасын жасауға мақсат қойылды.

«Тапқыр балақан» атты электронды бағдарлама-балалардың танымдыққабілеттерін дамытуға, ынталандыруға, жақсартуға бағытталған және қабылдау ерекшеліктеріне сәйкес іс-әрекетті жүзеге асыруға және оған тиісті қиындық деңгейіндегі жұмысты ұсынуға мүмкіндік беретін бағдарлама (2-сурет).

Электрондық бағдарламада түрлі бейнедегі ойын түрінде жасалған қызықты иллюстрациялармен берілген. Сонымен бірге, танымдық қабілеттерді дамытуға арналған әртүрлі нұсқадағы тапсырмалармен қамтылған. Сонымен қатар ата-аналарға арналған кеңестер мен үй жағдайында қолана алатын тапсырмалармен толықтырылған және ол кез келген интернет желісі бар жерде қол жетімді.

Бағдарламада психикалық дамуы тежелген балалардың қабілеттерінің даму заңдылықтары мен ерекшеліктерін ескере отырып құрылған танымдық бұзылыстарын түзетудің жүйелі тәсілі ұсынылған, бұл есте сақтау, ойлау, қиял, зейін сияқты танымдық бұзылыстарын жоюға бағытталған. Түзету жұмыстарында жақсы нәтижеге жету үшін, жүйелі психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қабілеттерін жеке және топша жұмысын тиімді ұйымдастыруға арналған көмекші құрал ретінде пайдаланылады. Бағдарламада ұсынылатын ойын түрінде берілген жаттығулардың үлкен мөлшері баламен жеке білім беру қажеттіліктеріне негізделген түзету жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді. Бағдарлама бойынша біз топтық және жеке түрде оқушылармен жұмыс жасай аламыз. Бағдарламада бес блокқа біріктірілген бірнеше қиындық деңгейлері бар 30-дан астам жаттығулар бар: «Есте сақтау», «Қиялды», «Зейін», «Ойлау», «Ұсақ-қол моторика». Әр блоктағы жаттығулар баланың даму деңгейіне сәйкес түзете - дамыту жұмыстарды қажетті бағытта ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

2-сурет. «Тапқыр балақан» атты электронды бағдарлама

Жаттығулар кезең-кезеңмен күрделене түсетін тапсырмаларды қамтиды. Дайындалған бағдарламада мектеп жасындағы балалардың танымдық қабілеттерін дамыту бойынша дидактикалық ойындар мен жаттығулармен және ата – аналарға ұсыныстармен қамтылған. Бағдарлама балалардың негізгі бағыттарын ескере отырып құрастырылған және ойын іс-әрекеті процесінде мектеп жасына дейінгі балалардың қарым-қатынасын дамытуға арналған. Бағдарламада ұсынылған дидактикалық ойындар мен жаттығулар бастауыш мұғалімдерге, студенттерге, оқушылардың ата-аналарына пайдалы болуы мүмкін. Бұл бағдарламаның негізгі бағыты пәндік-кеңістіктік әлемді қалыптастыру, танымдық қабілеттерді, пішінді, түстерді, текстуралық сипаттамаларды үйлестіру туралы негізгі білімді кеңейтуге арналған.

Ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалану кезіндегі ескеретін жайттар:

Баланың жасы мен мүмкіндіктерін ескеру: Әр бала үшін жеке бағдарлама құрып, оның қабілеттеріне сәйкес тапсырмалар беру қажет.

Уақытты дұрыс бөлу: Ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалану уақытын шектеу керек, өйткені ұзақ уақыт компьютер алдында отыру баланың көзіне және денсаулығына зиянды.

Ата-ананың бақылауы: Баланың интернеттегі қызметін бақылап, оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет.

Мұғалімнің басшылығы: Ақпараттық - коммуникативтік технологияларды оқыту процесіне тиімді ендіру үшін мұғалімнің кәсіби біліктілігі маңызды [5].

Компьютерлік тапсырмаларды қолдану түзету әдістері мен технологияларының мүмкіндіктерін кеңейтеді. Проблемалық балалармен жұмыс істегенде ол көп функциялы. Бұл сабақтың мақсатына сәйкес балалардың білімді меңгеруі және негізгі қасиеттерінің дамуы ғана емес, сонымен қатар зейінін, қол-көзін үйлестіруді, танымдық белсенділікті дамытуды білдіреді. Психикалық дамуы тежелген балалардың іс-әрекетін ерікті түрде реттеу де дамиды: өз іс-әрекетін берілген ережелер мен талаптарға бағындыру, эмоционалдық импульстарды тежеу, әрекеттерді жоспарлау және олардың іс-әрекетінің нәтижесін болжай білу. Компьютер балаға белгілі бір дәрежеде тапсырманың дұрыстығын өз бетінше бағалауға мүмкіндік береді, өйткені мониторда ол өз іс-әрекетінің нәтижесін көреді [6].

Интерактивті әдістерді қолдану дәстүрлі оқу пәндерін оқытуды түрлендіруге, бала еңбегін ұтымды етуге, оқу материалын түсіну мен есте сақтау процестерін оңтайландыруға, ең бастысы, балалардың оқуға деген қызығушылығын тұрақты жоғары деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Психикалық дамуы тежелген балалар жасына байланысты психофизиологиялық ерекшеліктерімен, жеке (көрнекі, есту) қабылдау жүйелерімен, танымдық қабілеттерінің даму деңгейінің төмендігімен, оқу мотивациясының ерекшеліктерімен сипатталады [7,8].

Интерактивті әдістерді қолданатын оқу-тәрбие процесінің ерекшелігі – іс-әрекеттің орталығы – бала өзінің жеке қабілеттері мен қызығушылықтарына сүйене отырып, таным процесін қалыптастырады. Мұғалім көбінесе көмекші, кеңесші рөлін атқарады, өзіндік жаңалық ашуға итермелейді, белсенділікті, бастаманы, дербестікті ынталандырады. Интерактивті әдістерді қолдана отырып оқыту – оқытуды демократияландыру және оларды бүкіл оқу кезеңінде бірлескен шығармашылық, өнімді іс-әрекетке қосу арқылы мұғалім мен оқушы тұлғасының дамуын қамтамасыз ететін процесс. Білім берудің жаңа моделі мектептің білім беруді ұйымдастырудағы біртектіліктен вариативтілікке өтуіне мүмкіндік береді. Ақпараттық технологияларды қолдану мұғалімге тек оқу апаратын беруге ғана емес, сонымен қатар оқушылардың күтілетін нәтижелерге жетуін қамтамасыз ететін оқу процесін жобалауға мүмкіндік береді. Оқытудың интерактивті түрлерін енгізу – оқушылардың оқуын жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі. Қазіргі таңдағы негізгі әдістемелік жаңалықтар оқытудың интерактивті әдістерін қолданумен байланысты.

Қорытындылай келсек, ұсынылып отырған электрондық бағдарлама мен әдістемелік нұсқау психикалық дамуы тежелген балалардың оқу процесін тиімді етуге және олардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, ата – аналардың балалары арасындағы байланысты нығайта түсуге мүмкіндік береді. Алайда, электронды бағдарламаны пайдалану кезінде баланың жасы мен мүмкіндіктерін ескеру қажет. Сонымен қатар, ата-ана мен мұғалімнің бақылауы және басшылығы маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. У. Нурманбетова, Қ. С. Тебенова. Дефектологияға мамандық кіріспе. Қ., 2006. - №2. - 23б.
2. Дефектология. Словарь-справочник / Под ред. Б. П. Пузанова. — М., 2002. - 115с.
3. Валлон А. Психическое развитие ребенка. - СПб., 2001. 165с.
4. Ульяновская У. В. Дети с задержкой психического развития. — Н. Новгород, 2003. - 77с.
5. Екжанова Е. А., Стребелева Е. А. Системный подход к разработке программы коррекционно-развивающего обучения детей с нарушениями интеллекта // Дефектология, 2009. № 6. 25 – 34с.
6. С. Г. Шевченко. Диагностика и коррекция задержки психического развития у детей / Под ред. — М., 2001, 21б.
7. Гончарова Е. Л., Кукушкина О. И. Ребенок с особыми образовательными потребностями. [Электронный ресурс] // Альманах Института коррекционной педагогики РАО. Выпуск 5, 2010. - 38с.
8. Кукушкина О. И. Применение информационных технологий в специальном образовании // Специальное образование: состояние, перспективы развития. Тематическое приложение к журналу "Вестник образования". — 2003. - №3. - 67-76с.